

джен, спрямованих на створення нових видів інновації продукції; сприяння розвитку міжнародного партнерства у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності; інтеграції вітчизняного сектора наукових досліджень і розробок до світової інноваційної системи; орієнтації вітчизняних товаровиробників на створення високотехнологічної конкурентоспроможної та екологічно чистої продукції; урахування кон'юнктури світового ринку під час визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності; упродовження механізму страхування ризиків під час реалізації високотехнологічних інноваційних проектів; надання державної підтримки для реалізації інвестиційних та інноваційних програм і проектів за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності, зокрема здешевлення банківських кредитів, наданих для реалізації таких проектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Жукович І.А. Інноваційна діяльність в українській економіці / І.А. Жукович // Статистика України. – 2010. – № 1. – С. 14-21.
3. Симоненко В. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / В. Симоненко // Київський центр інноваційного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.indev.kiev.ua.
4. Покотилова В.І. Ефективні системи управління інноваційними процесами / В.І. Покотилова // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С.42-48.
5. Єрмолаєва В.В. Особливості та проблеми інноваційного розвитку в Україні. / В.В. Єрмолаєва // Держава та регіони. – 2010. – № 6. – С. 275-280.

УДК: 330.34:339.9

ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: РОЗВИТОК, ТРАНСФОРМАЦІЯ, МОДЕРНІЗАЦІЯ, РЕФОРМУВАННЯ

Кирилов Ю.Є. – к.е.н., доцент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інтеграції України у світове співтовариство, які безпосередньо пов'язані зі змінами в національній економіці, актуалізують проблеми перегляду та формування сучасного понятійного апарату економічної науки. Окремі висловлювання, що використовуються в економічній науці, дуже часто характеризуються множинністю різних тлумачень. У наукових працях з економіки нерідко можна спостерігати семантичні спотворення: дослідники вживають однакові терміни, надаючи їм різного значення або змінюючи його у процесі висвітлення матеріалу.

Особливо гостро стоїть питання коректного розмежування категорій соціально-економічної динаміки, з якими пов'язане майбутнє національної економіки в умовах глобалізації. Аналіз засвідчує, що в економічній літературі відсутня єдність поглядів щодо трактування співвідношення понять “розвиток”, “трансформація” “модернізація” та “реформування” економічних систем.

Стан вивчення проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти проблеми глобалізації та її впливу на розвиток економічних систем досліджували такі вітчизняні вчені, як В. Базилевич, О. Білорус, В. Власов, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Гражевська, Д. Лук'яненко, Ю. Пахомов, С. Соколенко, А. Філіпенко, А. Чухно, В. Юрчишин та ін. В умовах глобалізації використання понять “розвиток”, “трансформація” “модернізація” та “реформування” економічних систем заслуговують на подальше осмислення з позицій доречності їх вживання в тих чи інших мовних конструкціях.

Метою статті є з'ясування доречності вживання понять “розвиток”, “трансформація” “модернізація” та “реформування” по відношенню до економічних систем в умовах глобалізації на основі дослідження їх сутності з позицій системного підходу.

Результати досліджень. У сучасній теорії нараховується безліч різних визначень поняття “система”, що свідчить про його складність і багатоаспектність [1-6]. Прийнятного на всі випадки загального визначення системи не існує. Але для подальшого використання ми виходитимемо з такого визначення: система являє собою сукупність об'єктів і процесів, котрі називаються елементами, що пов'язані і взаємодіють між собою і які утворюють єдине ціле, для якого характерними є властивості, не притаманні жодному з них, а лише цілісній системі.

Найзагальнішим поняттям, яке відображає фундаментальну властивість економічної системи змінюватися в просторі та часі, є поняття її розвитку – необоротного, спрямованого та закономірного процесу взаємопов'язаних кількісних та якісних перетворень. Тривалий час у економічній літературі панували стадіальний і формаційний підходи, в межах яких розвиток економічної системи трактувався як лінійно-поступальний, односпрямований, стадійно-послідовний, висхідний рух до все більш прогресивних і досконалих соціально-економічних устроїв. При цьому проблеми зближення (конвергенції) та розходження (дивергенції) траєкторій розвитку економічних систем, одночасного виникнення різноманітних господарських устроїв, паралельного існування, здавалося б давно віджилих економічних форм у більшості випадків ігнорувалися.

Однак із часом ставало все більш очевидним, що поряд із лінійним рухом економічні системи характеризуються циклічною, хвильовою динамікою, інверсійними процесами, повторенням певних періодів і фаз розвитку господарських устроїв у їхній тривалій еволюції. Відтак на сьогодні в економічній літературі знайшли відображення:

- концепції однолінійного розвитку, засновані на ідеях стадійності, еволюціонізму, прогресу та універсальності (марксистська, постіндустріального суспільства, модернізації);

- концепції паралельного розвитку, які ставлять на місце лінійної послідовності одночасність і синхронність еволюції різних історичних господарських форм (паралельного розвитку західної та східної цивілізацій);

- концепції цивілізаційного розвитку, що ґрунтуються на усвідомленні поліцентричності нелінійного руху.

Засновником неортодоксальної теорії економічного розвитку вважається відомий австрійський економіст Й. Шумпетер. На противагу неокласикам, які трактували економічну динаміку як постійне повернення економіки до "ідеального" стану стаціонарної рівноваги, вчений висунув гіпотезу, яка пов'язувала розвиток економічної системи з її стрибкоподібними переходами до якісно нового стану, заснованими на інноваційних механізмах нових виробничих комбінацій. "Наша теорія розвитку, – зазначав дослідник, – є... теорією розмежованих таким чином змін траєкторії здійснення кругообігу, теорією переходу народного господарства від заданого на кожний даний момент часу центру тяжіння до іншого..." [7, с. 157]. Періоди нерівноважного стану економічної системи (кризи, депресії) вчений розглядав як необхідне середовище для "запуску" механізму реорганізації її структури шляхом групової взаємодії новаторів – підприємців, яка породжує синергетичний ефект, самоорганізацію соціуму та сприяє подоланню економічної кризи шляхом кластерного утворення нових виробничих комбінацій.

На думку сучасних дослідників, розвиток системи є послідовною зміною її станів. Водночас, на відміну від функціонування, розвиток соціально-економічної системи є не просто зміною її станів, саморозкриттям та актуалізацією її потенцій, а, насамперед, зміною самих форм функціонування, еволюцією, яка веде до виникнення нових її типів.

У загальнонауковому уявленні розвиток є процесом поступального руху вперед. У теорії діалектики розвиток розглядається як процес, що передбачає закономірні якісні зміни. З метою відображення ключових характеристик поняття "розвиток" наведемо найбільш вживані його трактування у сучасних дослідженнях з економіки. Розвиток економіки – закономірний процес кількісно-якісних змін у межах економічної системи, її перехід у нову якість, досконалішу форму. Кількісним виміром цих процесів є відносна зміна макроекономічних показників у напрямі зростання протягом відносно тривалого періоду, наприклад, кількох років [8, с. 283]. Розвиток – поступовий процес, для якого характерні, як правило, органічне зростання та еволюційний характер [9, с. 13]. Інші автори розглядають розвиток як стадію руху економічних систем [10, с. 15-16]. Розвиток – сукупність упорядкованих, спрямованих змін. Розвиток – не одномірне, а багатовимірне явище, включає в себе зміну кількості і якості елементів, що входять в об'єкт, кількості і якості відносин між елементами, зміну середовища і зміни взаємозв'язків об'єкта із середовищем [11, с. 5-6]. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів або зв'язків) [12]. З точки зору системного підходу і концепції самоорганізації, розвиток національної економіки – глибока якісна зміна її складу, зв'язків і функціонування [13, с. 25].

Слід погодитися з тим, що ідея розвитку, яка стала парадигмальною у другій половині XX ст., зазнала суттєвих змін, зокрема в теоретичному плані [14, с. 72-73]. Ці зміни пов'язані з тим, що розвиток економічних систем:

- визначається як внутрішньодетермінований процес якісних перетворень, який характеризується кумулятивністю, нарощуванням свободи та індивідуалізації елементів, розширенням диференціації предмета змін відповідно до його включення в більш універсальні зв'язки цілого;
- трактується як частина руху, пов'язана з: а) кількісними, переважно кількісними, кількісними та якісними еволюційними змінами; б) кардинальним переродженням системи, її стрибкоподібним переходом у нову якість;
- досліджується як багатомірне, багатоаспектне та багаторівневе явище, вплетене в контекст цивілізаційної еволюції людства;
- трактується як широке поняття, що включає як організаційний вплив середовища, так і процес самоорганізації економічних систем;
- усе більше усвідомлюється як глибоко суперечливий, майже перманентно кризовий процес, який передбачає, з одного боку, здатність системи зберігати стійкість, а з іншого – її спроможність трансформуватись, змінюватись;
- вважається таким, що включає не лише висхідні форми руху, але також і циклічні, зворотні, інверсійні процеси, які реалізуються на основі внутрішньо притаманних системі механізмів самоорганізації;
- визнається нелінійним, багатоваріантним, стохастичним у зв'язку із чим заперечується ідея перехідності як телеологічної конструкції;
- характеризується необоротністю та спрямованістю – здатністю системи змінюватися в одних напрямках більше ніж в інших, що надає їй певного вектора руху;
- досліджується крізь призму виявлення його джерел (екзогенний та ендегенний, залежний та автономний розвиток), характеру (імітаційний та творчий розвиток), цілей (наздоганяючий та випереджальний розвиток), структурних наслідків (дуалістичний, периферійний, анклавно-конгломеративний розвиток), типів (історично визначений, мутаційний, емерджентний) тощо;
- вивчається не лише у зв'язку з подоланням перешкод у вигляді традиційної відсталості та сучасної слаборозвинутості, але й у пошуках наскрізної історичної традиції, у зв'язку з проблемами розриву та спадковості історичної еволюції.

В умовах глобалізації розвиток економічної системи є процесом революційних і еволюційних перетворень, віддзеркалення законів діалектики про поступальну зміну виробничих ресурсів у зв'язку із здобуттям досконаліших кількісних і якісних характеристик діяльності, що забезпечується ефективним використанням усіх елементів ресурсного потенціалу.

З поняттям "розвиток" тісно пов'язане поняття "трансформація". Остання розглядається як самостійна економічна категорія, яка "описує особливий стан суспільства, за якого відбуваються якісні зміни форми соціально-економічних зв'язків, типу і способів розвитку" [15, с. 6].

Серед вітчизняних і зарубіжних науковців немає єдності у розумінні сутності трансформації економічних систем, відчувається нестача концептуальних методологічних розробок, націлених на вивчення глибинних механізмів суспільних перетворень. Сукупність наявних підходів є досить широкою: від трактування трансформації як руху, що описується змінами окремих характеристик макроекономічних систем, розвитку "від форми до форми", до визна-

чення системних перетворень як дискретного перебігу радикальних трансформацій – моменту, а не процесу якісних змін.

Трансформація (від лат. transformation) – перетворення, видозміна. У суспільних науках це поняття набуло значного поширення в другій половині ХХ ст. для характеристики новітніх процесів, пов'язаних з радикальними структурними змінами національних економік. Трансформація трактувалась як процес подолання істотних елементів старого порядку та формування нового якісного стану економічної системи.

Наведемо розповсюджені позиції дослідників щодо трактування поняття "трансформація". Трансформація (лат. transformatio – змінювати) – процес перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших [8, с. 687]. Концепція трансформації економічної системи ґрунтується на тезі про безперервність економічних перетворень у суспільстві та залежності результатів перетворень від їх розвитку [9, с. 21]. Процес можна назвати «трансформаційним» якщо йдеться про зміну засад, реструктурування і створення нових форм розвитку [10, с. 37]. Трансформація – велике перетворення, це розвиток розвитку [11, с. 5-6]. Вона має мету, суб'єкта, об'єкт, закономірності, принципи, методи тощо [11, с. 13-20].

Аналіз засвідчує, що нині поняття "трансформація" тлумачиться досить широко й застосовується до всіх типів істотних змін основних структур і систем певного суспільства. У найзагальнішому трактуванні цей процес виражається як зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей того чи іншого об'єкта, видозміна соціальних інституцій і структур, що часом супроводжується їх докорінним оновленням. Філософський словник визначає трансформацію як взаємно стимулюючі зміни моделей соціальної дії, з одного боку, і функціонування соціальних інституцій, пов'язаного з навмисним, цілеспрямованим впливом номінальних настанов (формальних норм, процедур або правил) – з іншого [16, с. 726]. Вважається, що джерелом трансформації системи є її внутрішні суперечності.

Сутністю економічної трансформації є якісні перетворення економічної системи. Якщо в них переважають прогресивні зміни, то йдеться про модернізацію системи – підвищення складності та організації, зумовлене нарощуванням структурної та функціональної диференціації, виникненням нових форм інтеграції та посиленням адаптаційних властивостей. Модернізація вказує на спрямованість змін і на певних етапах соціального розвитку може бути за змістом ідентичною трансформації.

У багатьох дослідженнях теорія модернізації трактується як міждисциплінарна система поглядів та ідей стосовно суспільно-економічного й політичного розвитку, яка пояснює процес переходу від стабільного "традиційного" до сучасного індустріального суспільства, що безперервно змінюється. Таким чином, ідея модернізації ґрунтується на гіпотезі внутрішньої здатності традиційної економічної системи до якісної еволюції. Водночас у перших теоретичних концепціях, опублікованих у 50–60-ті роки ХХ ст., модернізація трактувалась як вестернізація, тобто копіювання західних стандартів організації суспільного життя. На наш погляд, визначальними є наступні трактування. Модернізація – перехід від традиційного аграрного суспільства до світського, міського, індустріального та інформаційного. Переважною більшістю теоретиків розгляда-

ється як соціальний і цивілізаційний процес спрямованої трансформації суспільств, який розгортався протягом XVI-XX ст [17]. Модернізація як напрям розвитку певної системи передбачає не тільки осучаснення різних її складових, але й їх внутрішню гармонізацію [18]. Модернізація – це мобілізаційний процес, який запроваджується у тих чи інших країнах для скорочення відставання від держав-конкурентів [19]. В. Кириченко розрізняє модернізацію економічної системи (горизонтальні якісні вдосконалення, викликані зміною в основному кількісних її характеристик) та трансформацію економічної системи (вертикальні якісні зміни як всієї системи, так і її окремих елементів). “Як тільки кількісні зміни досягають певної критичної маси і виникають якісні зрушення, – зазначає автор, – перед нами – трансформація економічної системи” [20, с. 25].

Таким чином, модернізація, як цільова функція розвитку, є частиною трансформаційного процесу, пов’язаною із зростанням функціональних здатностей економічної системи внаслідок оновлення традиційних соціально-економічних форм та розвитку нових. Модернізація є одним із векторів розвитку системи.

На відміну від трансформації (зміни порядку системи), реформування економічної системи пов’язане з коригуванням окремих її елементів з метою покращення ефективності старої системи без зміни її основ [21, с. 37]. Співзвучною зазначеному підходу є позиція інших дослідників, які доводять, що реформування економічної системи пов’язане з певними змінами її форми за незмінної сутності. На думку цих науковців, “трансформація, характерна для міжсистемного стану, ...принципово відрізняється від реформування. Якщо реформування є процесом удосконалення системи, то трансформація є процесом перетворення однієї системи в іншу, тобто спрямована на злам однієї системи та формування іншої” [21, с. 74]. Дещо інакше визначають цю проблему Ю. Пахомов та Ю. Павленко, які звертають увагу на те, що трансформаційний процес передбачає фактор управління або програмування, хоча може відбуватися і в стихійному варіанті. У випадку, коли управління є невіддільною частиною соціальних трансформацій, зазначений процес отримує статус реформи [23, с. 637]. Дещо схожого формулювання притримуються й інші дослідники: реформи виступають інструментом суб’єктивним, свідомо створеним людиною, точніше суспільством, певними політичними силами, який сприяє, або навпаки – не сприяє, гальмує, еволюції та трансформації [9, с. 47]. Реформа – перетворення, що вводиться законодавчим шляхом. Зокрема процес перетворення держави, розпочатий владою з необхідності. Кінцева мета будь-якої реформи – зміцнення та оновлення державних засад, що, однак, не завжди несе за собою поліпшення рівня життя, скорочення державних витрат і навпаки – збільшення доходів [25].

Реформи (лат. *reformo* – перетворюю) – в економіці – процес трансформації існуючої економічної системи, кожного з її найважливіших елементів (продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних відносин, відносин економічної власності та господарського механізму). Така трансформація може здійснюватися еволюційними (поступовими), революційними (швидкими) методами [8, с. 210].

Реформа – перетворення; зміна; переобладнання; перебудова; ... [24].

Таким чином, у вузькому розумінні реформа є еволюційною зміною або перебудовою тієї чи іншої сторони соціально-економічної системи, що не знищує її основ. Водночас загальносистемна криза, масштаби та глибина одночасно здійснюваних перетворень можуть надати реформам загальносистемного характеру. У цьому випадку реформа переростає свої “межі” і в широкому розумінні постає як трансформація: модернізація, революція.

Висновки та пропозиції. За результатами дослідження сформовано авторський підхід до понять розвитку, трансформації, модернізації, реформування економічних систем в умовах глобалізації, встановлено їх співвідношення (табл. 1). Розвиток економічної системи визначається характером трансформаційних процесів, що в ній відбуваються. У той же час, трансформація – це процес, результат, а реформа – засіб, механізм, інструмент досягнення цього результату. Трансформація – категорія більш конкретна ніж розвиток. Зазвичай вона має певні часові характеристики на відміну від розвитку. Відтак розвиток не усуває інші поняття (трансформації, модернізації, реформування) як своїх окремих адептів, а утворює разом з ними певну систему для відображення процесу соціально-економічної динаміки (рис. 1).

Таблиця 1 – Співвідношення понять “розвиток”, “трансформація” “модернізація” та “реформування”

Перетворення, що вводиться законодавчим шляхом з метою зміцнення та оновлення державних засад, що, однак, не завжди несе за собою поліпшення рівня життя, скорочення державних витрат і навпаки - збільшення доходів.	Реформа	Модернізація	Трансформація	Розвиток
Інтенсифікація процесу економічного відтворення, яка досягається завдяки зростанню спеціалізації та диференціації праці, енергетичного устаткування виробництва, перетворення науки на виробничу (економічну) силу та розвитку раціонального управління виробництвом.				
Зміна існуючого економічного порядку (зміни в структурі економічної системі та у відносинах між її елементами) з метою забезпечення економічного зростання.				
Процес поступального руху вперед. Необоротна, спрямована, закономірна зміна <u>матеріальних і ідеальних об'єктів</u> (тільки одночасна наявність всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін). Процес безупинної зміни матеріального базису виробництва а також усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб'єктами.				

Джерело: матеріали uk.wikipedia.org, власні дослідження.

Перспективи подальших досліджень. З огляду на глибoku й якісну трансформацію світового простору та вітчизняні реалії господарювання потребує подальшого перегляду, уточнення та доповнення система понять і категорій економічної науки.

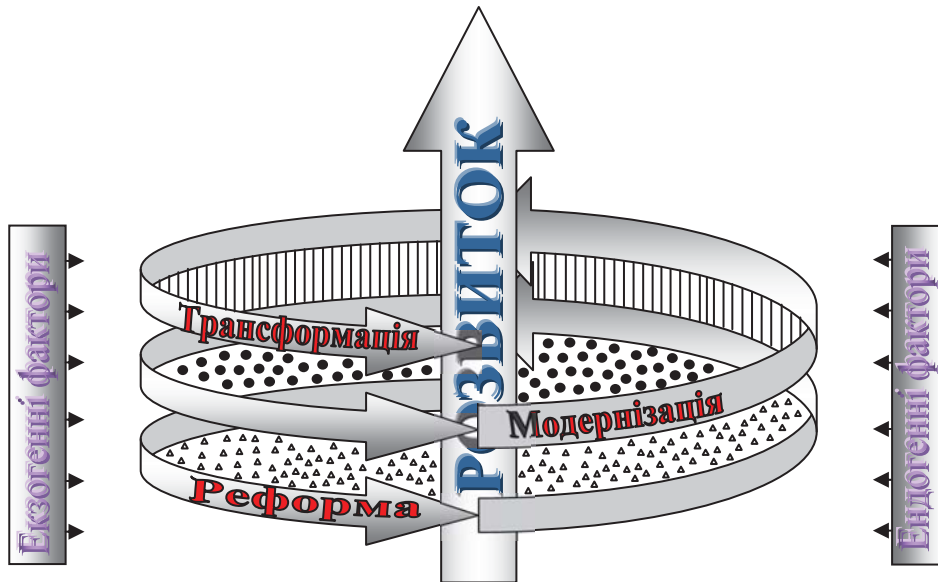

Рисунок 1. "Розвиток" та його аспекти в процесі соціально-економічної динаміки

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Laszlo E. Introduction to **systems** philosophy: towards a new paradigm of contemporary thought; with a foreword by Ludwig von Bertalanffy. New York: Gordon and Breach, 1984 printing, 1972. – XXI, 328 p.
2. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом. (Опыт социального исследования). – 2-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1973. – 392 с.
3. Садовский В.Н. Основания общей теории систем.– М.: Наука, 1974. – 279 с.
4. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
5. Гвишиани Д.М. Теоретико-методологические основания системных исследований и разработка проблем глобального развития // Системные исследования: Методологические проблемы: Ежегодник 1982. – М.: Наука, С. 7-25.
6. Ерохина Е.А. Теория экономического развития: системно-синергетический подход. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1999. – 198с.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Шумпетер Й. – М.: Прогресс, 1992. – 455 с.
8. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001 – 848 с.
9. Трансформаційна економіка: Навч. посіб. – 2-ге вид., без змін / В.С. Савчук, Ю.К. Зайцев, І.Й. Малий та ін.; За ред. В.С. Савчука, Ю.К. Зайцева. – К.: КНЕУ, 2008. – 616 с.
10. Перехідна економіка: Підручник / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Ліанова та ін.; За ред. В.М. Гейця. – К.: Вища шк., 2003. – 591 с.
11. Феномен трансформації в економіці: теорія і практика (на прикладі реформування Росії: XVI – XX століття): учеб. пособие / С.Г. Ковалев, Е.Г. Филатова. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2011. – 112 с.

12. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Розвиток>
 13. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л.В.Шинкарук ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2011. – 696 с. : табл., рис.
 14. Чешков М. Развитие: философская идея и конкретные исследования / М. Чешков // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 8. – С. 70–81.
 15. Катаєв С. Несходжені лабіринти трансформації // Віче. – 1999. – №6. – С. 3–12.
 16. Шаповаленко М. В. Политическое развитие современных переходных обществ: теоретические подходы и основные тенденции: [монография] / Шаповаленко М. В.– Харьков: Изд-во Харьков. нац. ун-та внутр. дел, 2007. – 340 с.
 17. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Модернізація>
 18. Геєць В. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) / В. Геєць, В. Юрчишин, О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2011. – № 12. – С. 4.
 19. Иноземцев В. Доклад на научном семинаре "Модернизация России в контексте глобализации" в ИМЭМО РАН / В. Иноземцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2010. – № 2. – С. 90.
 20. Кириченко В. Рыночная трансформация экономики: теории и опыт / В. Кириченко // Российский экономический журнал. – 2000. – № 11– 12. – С. 34-37.
 21. Платова Е. Экономические системы и их трансформация / Е. Платова // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 7. – С. 30–40.
 22. Трансформационная экономика России: учеб. пособие [для студ. вузов, обучающихся по направлению 521600 “Экономика” и спец. 060100 “Экономическая теория”] / [Бузгалин А. В., Герасименко В. В., Грандберг З. А., Гумаргалиев И. Е., Кадомцева С. В.]; под ред. А. В. Бузгалина. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 615 с.
 23. Цивилизационная структура современного мира: в 3-х т. / [Пахомов Ю. Н., Павленко Ю. В., Крымский С. Б., Ковалева А. И., Кутуев П. В.]; под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко. – К.: Наукова думка, 2006. – Т. 1: Глобальные трансформации современности. – 686с.
 24. Економічний глумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / Л.М. Алексеєнко, В.М. Олексієнко. – Тернопіль: Астон, 2003. – С. 539.
 25. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Реформа>
 26. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки: Теоретико-методологічний аспект: Наук. монографія. – К.: Світ знань, 2002. – 528 с.
-